

Takım elbiseli Müslümanlar:

Edep, kulluk ve dönüşüm

Takım elbise giyen, kravatlı, temiz tıraşlı, yüzüksüz erkekler. Kim bu sıradan adamlar? Bu adamlar, sekülerleşen İslamî mahallelerin maskülen yüzleri.

Kutuplaşan kamusal alan tartışmalarının her bir katmanından ari kalma adına, görüntülerini en ince detayına kadar modernleştirmiş, sekülerleştirmiş, dindar olduklarını öğrenip şaşırduğunuzda bu şaşkınlığınızı övgü kabul eden, yüzlerinde belli belirsiz gurur beliren erkekler. Onlar, biz (bir yandan sekülerler, bir yandan dindarlar, toplum olarak bizler) başörtülü kadınların görünürlüğü ile fazlaca meşgulken, sorgulanmamanın, kontrol edilmemenin, tenkit edilmemenin konforu ile İslamî camiaların yeni ve görünmeyen “yüzü” olmuş erkekler. Kimdir bu, muhtelif mekânlarda karşılaştığımız, dindarlıkları yahut İslamîlikleri ile “görünmez” olan yeni mütedeyyin erkekler? Ve bugüne dek tekrar tekrar İslamî ve seküler görünürlükten, kamusal mekândan ve bunlara bağlı onca politik meselelerden bahsederken nelerden bahsetmedik, neleri göz ardı ettik?

Temel sorunlardan birincisi, elbette İslam'ın görünürlüğünün cinsiyetlendirilmiş olması, dahası kadınların İslamî kıyafetinin başörtüsü ile sınırlandırılması. Fakat bununla beraber, yeni mütedeyyin erkeklerin görünmez bir sekülerleşme sürecine girmiş olmaları. Bu görünmezlik sayesinde, üst sınıf iş ortamlarında, çeşitli toplantılarda, şirketlerde, mahkemelerde, resmî kurumlarda ve üniversitelerde “İslamî” görüntü sergilemiyor olmanın konforunu sürebiliyorlar. Bu görünmezlik, erkeklerin gündelik hayatında konfor getirmekle beraber, kadınlardan farklı olarak İslamî kimlik ve aidiyetlerini daha az hatırlamalarına da imkân tanıyor. Bir taşra vaizesinin söylediği gibi “önce sakalları kestiler, sonra yüzükleri attılar, ardından kravat taktılar. Bir süre sonra o kadar yabancılaştılar ki, kimse onların Müslüman olduğunu görmez, bu yüzden Müslümanlıklarını sorgulamaz oldu. Bir süre sonra, onlar da kendi Müslümanlıklarını sorgulamaz oldular”.

İsmi bende saklı bu alime taşra vaizesinin incelikle dikkati çektiği gibi, asıl sorun kimlik bunalımından ve seküler görünebilme konforundan çok daha derin.

İslamî bilgi bize, zahir ile batın arasında derin bir ilişkinin olduğundan bahseder. Buna göre, ruh ile beden, kelimeler ile düşünceler, lafız ile mana ve elbise ile edep birbirleriyle sıkı sıkıya ilişkilidir. Bu anlayış çerçevesidir ki, kelimeler sadece kelime değil, beden sadece beden değil, kıyafet sadece kıyafet değildir. Bunların her biri, mazrufuna işaret eden birer zarf, içeriğini gösteren ve şekillendiren birer örtüdür. Öyle ki, batını değiştirmek-dönüştürmek yahut terbiye etmek için, zahire odaklanmak, evvela onu terbiye etmek gerektir. İlahiyatçı çevrelerin yıllardır konuştuğu meselelerin başında, kimin kelimeleri/kavramları ile konuşursanız, onun akli ile düşünmeye

başlarsınız der ki, bu prensip ve kaygı pek çok günümüz dindar sosyal bilimcinin başucu tenkididir.

Benzer bir diğer örnek, İbrahim Hakkı Hazretleri Marifetname'si olabilir. İbrahim Hakkı Hazretleri, insanın manevî iç âlemi ile fiziksel görünümü yani dış dünyası arasında sıkı bir ilişki olduğunu kabul eden bir anlayışla eserini yazar. Bu anlayış kaidelerinin bütününe kıyafet ilmi denir. Burada kıyafet kelimesinin tercih edilmesi, bedenine ruha giydirilmiş bir kıyafet olarak kabul edilmesindedir. Dolayısı ile, zarf-mazruf ilişkisini beden ile ruh arasında kurmaktadır. Bu ilişki öyle kuvvetli bir ilişkidir ki, bedende yapılacak köklü değişiklikler (estetik operasyon gibi), ruha da zarar verebilir endişesiyle sakıncalı bulunmaktadır.

Her ne kadar İbrahim Hakkı Hazretleri'nin bahsettiği kıyafet fiziksel görünüm (kaş yapısı, yüz hatları, ağız yapısı, vb.) ise de, İslamî edep muhtelif tavsiyelerini kişinin elbisesi ile edeplendiği kaidesi etrafında şekillendirir. Dolayısı ile, kişi giyim-kuşamını tayin ederken hangi kaideleri göz önünde bulunduruyorsa, o kaideler kendisinin edebi haline gelir. Bu anlayışla, pek çok takva ehli kadın, örneğin pantolon yerine bol elbiseler giymeyi tercih eder. Tercihlerinin sebebi illa pantolonun erkek giysisi kategorisinde olması da değildir. Fakat bol elbiselerin, pantolona kıyasla daha mütevazı ve haya sahibi tavırlar getireceğine ve "elbisenin kibre sevk edici olmayı tercih edin" fetvasına uygunluğuna inanırlar. Burada kaygı, dinî kurallar çerçevesinde geliştirilmiş bir kaygı değil, maneviyatın inşası ve muhafazası mesabesindedir. Yine benzer kaidelerle kot pantolon giymekten imtina eden bir erkek, aslında tesettürden daha kapsamlı, müeddebane bir yaşam kaygısı taşıyor ve buna uygun kıyafetler arayışında demektir.

Bugün mütedeyyin camiaların en sık es geçtiği kıyafet-edep ilişkisi, esasında bir dönem kıyasıya tartışılmıştır. Pantolon, bu yüzden uzun seneler meşruiyeti sorgulanmış kıyafetler arasındadır. Namaz kılarken diz yapacak, bağdaş kurduğunuzda ütüsü bozulacak bir kıyafetin, İslamî yaşayışa uygunluğu 19. yüzyıldan 20. yüzyıl ortalarına kadar sorgulanmıştır. Yine benzer bir tartışma, aynı dönemlerde 'boyun bağı' etrafında dönmüş, hatta kravata eski avam tabirde 'medeniyet yuları' denmiştir. Bu ve benzer allegoriler kullanmak suretiyle, aslında yeni ve Batılı bir yaşam tarzının kölesi haline geldiği anlatılmış, tartışılmış ve şimdi hatırlanmamasına bakacak olursak, tüketilmiştir. İslamî yaşam tarzı arayışlarının her şekli bahsedilen mecralarda, ilahiyat fakültelerinde, 19. yüzyılda başlamış diğer tartışmaların, örneğin "ilmin İslamileştirilmesinin" hâlâ tartışılmasına karşın, "edebî İslamileştirilmesinden", "ilmin edebinden" pek de bahsedilmemekte, bahseden bir iki cılız ses de hâkim tartışmaların heyecanına kapılarak konuyu kısa kesmektedir. Bu edep arayışının içi öylesine boşalmıştır ki, ancak yukarıdan aşağıya had bildirme ya da çekidüzen verme şeklinde, o da "edep ya hu" kalıbı kullanılarak, yahut bu tasavvufi kaidenin içi boşaltılarak yapılmaktadır.

Edep olsa ne olur, olmasa ne?

Eskiler, edep ilmin hem başı, hem ortası hem sonudur derler. İbn Arabî konusundaki araştırmalarıyla tanınan, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. M. Mustafa Çakmaklıoğlu, sonradan

kitaplaştırdığı doktora tezinde (2005) edebî, sır'u's-sırr'ın tilaveti (okuması) olmasından bahseder. Bu perspektife göre, dünya yüzü görünen yüz, sır ise görünmeyen, gizli yüzdür. Sırrın sırrı ise İbn Arabî'nin okumasına devam edecek olursak, kendisi ile Yaratıcı arasındaki hududun bilerek mahviyeti bulmasını sağlar. Diğer bir deyişle edep, insanın en kamil noktada kendini bilebilmesidir, kulluğunu idrak etmesidir. Bu yüzden edep için haddini bilmektir, kendini bilmektir denir. Dolayısıyla edepten uzaklaştırıcı hareketler, aynı zamanda hem kulun kulluğunu idrakini zorlaştıracak, haddini bilmez kılacak, dahası benliğini muktedir algılamaya başlayacaktır. Belki, tam da bu kıyafet-edep-kuluk şuuru ilişkisinden ötürü, kıyafet ve elbise konulu hadis-i şeriflerin ekserisi kibir uyarıları ile doludur. “Kim şöhret elbisesi giyerse Allah ona zillet elbisesi giydirir.” ve “Kim elbisesini gururla yerde sürürse, kıyamet günü Allah ona rahmet nazarıyla bakmaz.” (Tirmizî, Libas 9) hadisleri, yukarıdaki okumalar üzerinden yeniden yorumlanabilecek niteliktedir.

Öte yandan, bu yazıda dikkat çekilmeye çalışılan ne normatif bir şekilde kimin ne giyip ne giymeyeceğini söylemek ne de şalvar-fistan çağrısı yapmak. Osmanlı son dönemlerinde pantolon ile başlayıp devamı gelememiş tartışmada da, günümüz mütedeyyin erkeklerindeki dönüşümün edep çerçevesinden eleştirisinde de asıl önemli ve dikkate değer nokta, kimin ne giyeceği filan değil, günümüz kıyafetleri ile yeni mütedeyyin erkeğin hayatına giren görünmezlik. Kamusal alanda, iş dünyasında, kampüslerde ve hatta eğlence mekânlarında, mütedeyyin kadının (ister başındaki örtü ile olsun, ister uzun eteği ile olsun) görünürlüğü ile mütedeyyin erkeğin görünmezliği neleri nasıl etkiliyor ve buradaki erkeklerin seküler alana uyum sağlayabilmeleri ibadetten çalışma ve aile hayatına, gündelik pratiklerden mahrem alanlara, yaşamlarının farklı katmanlarını nasıl etkiliyor?

En başta belirttiğim gibi, yeni mütedeyyin erkeklerdeki kıyafet değişimi ve görüntülerindeki başkalaşmanın sekülerleşme çerçevesinde sosyolojik okuması yapılabilir. Ki, böyle bir okuma, görünürlük ile aidiyet arasında yüzyıllardır sıkı sıkıya ilişki örgülemiş bir coğrafyada son derece anlamlı olacaktır. Bununla beraber, sosyolojik okuma ile İslamî okumanın yan yana yapılması da mümkündür ki, böylesi bir çaba, süregiden dönüşümü daha derinlemesine anlamamızı sağlayabilir. Nitekim, edebî eksilmesi yahut başkalaşmasının etkilerini konuşmak ile, sekülerleşmenin niteliğini anlamak, pek çok açıdan üst üste oturabilen iki paralel analiz haline gelebilir. Örneğin, erkeklerin modern kıyafetleri meselesini zahir-batın tartışması ile ilişkilendirdiğimiz andan itibaren, bir yandan maneviyat odaklı felsefi okumalar zümresinden bir yaklaşım ortaya koymak mümkün olacaktır. Böylece, bu durumda, ortaya çıkabilecek İslamî sakıncalar aslında bize sekülerleşme kavramını tanımlama, niteliğini anlama imkânı tanıyabilir. Dahası, görünmezlik konforunu anlamak, erkek dünyasındaki maneviyat algısının nasıl bir dönüşüm geçirdiğini anlamamıza imkân tanıyabilir.

*Cambridge Üniversitesi, Sosyal Antropoloji Bölümü Araştırma Görevlisi